
darko mišić

SIMBOLI v NAVIJAČKOG IDENTITETA

*Fudbalski to je hram, stadion JNA
Na njenu igra Partizan, tim za koji živim ja.
(pesma navijača Partizana)*

Uvod

Sportski spektakl postaje nezaobilazan fenomen koji se poslednjih godina javlja i u analizi našeg savremenog društva.

Skoro svakodnevno, nas 'zatrpava', masa informacija koje upućuju sredstva masovnog komuniciranja. Izveštaji sa sportskih terena: kreću se od poslednjih "krvavih tragedija" o pogibijama stotina "zaljubljenika buba-mare" do hvalospevnih pokliča novinskih i TV komentatora "o fer i sportskom ponašanju velikog dela publike; piše se o pravoj atmosferi derbija po lepom i sunčanom vremenu; o divljanju i huliganstvu neobuzdanih navijača..."

Analiza događanja oko i na stadionu, do sada prepuštena sportskim novinarima i miliciji, poslednjih godina zaokuplja i pažnju domaćih sociologa i psihologa. Urađena su, ali su i u toku istraživanja (Beograd, Split i Zagreb) koja za predmet imaju jednog od aktera sportskog spektakla - navijače (publiku).

Ovaj tekst je pokušaj da se na deskriptivni način prezentiraju zapažanja o pojedinim elementima spektakularnosti - navijačkim simbolima, na sportskim terenima (prvenstveno fudbalskim) i njihovim akterima u

1.

O simbolima...

Simboli, uz sve ostale oblike ponašanja publike¹ (pevanje navijačkih pesama, skandiranje, skakanje, zviždanje, mahanje rukama ...) sastavni su deo spektakla na sportskim (prvenstveno fudbalskim) terenima.² Njima publika izražava svoj identitet i pripadništvo određenom klubu. Oni su jedan od elemenata komunikacije između navijača i igrača³; navijača, kako pripadnika istog kluba, tako i između navijača "suparničkih" klubova. Kao takvi simboli predstavljaju osnovu ritualnog obrasca⁴ koji se izvodi u "počast svom klubu" i u "počast sebi", kada od takozvanog "dvanaestog igrača" postaju prvi i jedini akter na sportskom (fudbalskom) stadionu, kada neutralni posmatrač pred sobom posmatra *sportski spektakl* sa više hiljada učesnika.

Osnovnu identifikaciju navijača sa klubom, iskazivanje pripadništva istom, predstavljaju tzv. "klupske boje".⁵

"Crveno-beli", "Plavi", "Bili", "Crno-beli"... postali su sinonimi navijačke opredeljenosti za pojedine klubove, i kao takvi su utkani u sve vrste navijačkih simbola.

Simbole pripadništva klubu možemo uslovno podeliti po vrsti, na:

1. "Nezavisno od sporta i ranga takmičenja, posmatranu publiku u celini nazivamo 'publika' ili 'gledaoci'. Onaj deo publike koji izgledom (obeležjima pripadnosti klubu i navijačkim rekvizitima) ili ponašanjem (glasno navijanje, zviždanje, ustajanje, skakanje) jasno stavlja do znanja svoju klupsku opredeljenost nazivamo 'navijači', dok onaj deo navijača koji je lociran na određenom mestu na stadionu (severna tribina na stadionu Crvene Zvezde, južna tribina na stadionu Partizana, suprotna tribina za navijače gostujućeg tima) i koji u toku utakmice organizovano inicira navijačko ponašanje ostalih navijača (skandiranje, pevanje, zviždanje) nazivamo 'navijačko jezgro'. - Vera Marković *Ponašanje sportske publike*, IIC SSO Srbije, Beograd 1988. str. 9.

2. Zašto fudbalska publika? Posmatrajući utakmice različitih sportova (košarka, rukomet) došlo se do zaključka, na osnovu ispoljenih oblika ponašanja, da osnovno jezgro posetilaca na tim sportskim utakmicama predstavlja upravo tzv. 'fudbalska publika'.

3. Igrači su drugi važan akter fudbalskog spektakla.

4. Na osnovu opisanih oblika ponašanja, njihove učestalosti i obima, Vera Marković u pomenutom istraživanju izvodi tri osnovna obrasca ponašanja sportske publike: - obrazac maskulosti; obrazac sukoba i obrazac obreda.

5. Zanimljivo je napomenuti da je i boja, ili kombinacija boja u simbolima kluba, u mnogim slučajevima bila jedan od opredeljujućih faktora da se navija za određeni tim.

grafite - ispisane po zidovima zgrada i drugim objektima duž ulica grada Beograda; na prilazima stadionima i na samim stadionima;

ransparente: koji označavaju pripadnost određenim navijačkim grupama; koji ukazuju na mesto iz koga su navijači došli; na kojima su ispisane poruke 'voljenom klubu' i semafor, kao poseban vid transparenta (na stadionu Crvene Zvezde);

zastave: klupskih boja, raznih geometrijskih oblika i figura (pravougaone, kvadratne ...); 'spektakularne', raznih boja (ne samo klupskih) geometrijskih oblika i figura; 'uzorne' zastave - državne zastave Velike Britanije, Italije i SAD i zastave klupskih boja napravljene po modelu 'uzornih'; 'trofejne' zastave 'protivničkog kluba; republičke zastave SR Srbije (Crvena Zvezda i Partizan) i SR Hrvatske (Hajduk, Dinamo);

lične - koji se nose kao sastavni deo navijačke odeće: kape, platnene-vunene raznih oblika; šalovi, klupskih boja domaćih klubova i stranih klubova; trenerke; jakne, 'spitfajer' narandžaste i crne, crvene šušakavac; majice; raznobojne marame, patike i 'lična kozmetika', šminkanje bojama kluba, bojenje kose istim i tetoviranje simbola ili imena kluba.

Uz simbole, kao sastavni deo navijačke opreme pridodati su još raznovrsni navijački rekviziti, poput: bubnjeva - "navijačke ritam mašine", trube, tube, pištaljke, čegrtaljke te raznorazna 'spektakularna' oruđa ('navijačka kozmetika' u službenim izveštajima SUP-a), poput dimnih bombi, petardi, baklji, raketa i raketica, rolni papira ...

Na osnovu navedenog, mogla bi se izvesti podela osnovnih funkcija navijačkih simbola na: identifikacijsku, komunikacijsku i integrativno-ritualnu. Na osnovu svojih funkcija, simboli postaju nezamenljivi element publike kao aktera sportskog spektakla. Pored ovih osnovnih funkcija, simboli nam ukazuju i na importovane *modele-uzore* ponašanja navijača Crvene Zvezde i Partizana, posebno 'navijačkih jezgara'.⁶

6. Prema B.Perasoviću navijače možemo uslovno podeliti na "engleski tip" (pevanje, male zastave, šalovi, okupljanje u manjim grupama oko kafića i restorana pre utakmice) i "brazilski tip" (muzički instrumenti, plesanje, velike zastave, dimne bombe, masovne manifestacije). Italijanski navijači mešaju, vrlo uspešno oba ova tipa, i time "našim navijačima postaju dostojna zamena za Engleze." (B.Perasović, Nogometni navijači kao dio omladinske subkulture, *Potkulture 4*, Beograd, IIC SSO Srbije, str. 60)

O 'navijačkim jezgrima' Partizana i Crvene zvezde...

Posmatrajući navijačka jezgra Crvene zvezde i Partizana na skoro svim utakmicama ova dva kluba u Beogradu, došao sam do zaključka da, ma koliko na prvi pogled izgledala isto, među njima postoji izvesna razlika.

Naime, navijači Zvezde su više pod uticajem italijanskog "mešovitog stila", dok kod jezgra navijača Partizana preovlađuju tzv. "engleske osobine".

Ono što je zajedničko navijačima oba ova kluba, to je da navijaju za određene engleske timove: Zvezdaši za Liverpool, a Partizanovci za Čelzi; i da u jezgru navijača postoje određene grupe i podgrupe koje u navijačkoj masi imaju određenu funkciju, kako van stadiona, tako i na samom stadionu tokom utakmice.

Osnovne funkcije⁷ ovih grupa su: na stadionu: navijanje, bodrenje svakog kluba (klicanjem, pevanjem); pirotehnika (petarde, baklje, dimne bombe...), u funkciji spektakularnosti; van stadiona: izazivanje nereda ("frka", tuče, koškanja, provokacije, i to kako sa navijačima suparničkog tima, tako i sa organima javnog reda i mira).

Partizanovo jezgro: Grobari (mi smo Grobari, najjači smo, najjači)

Osnovne boje koje dominiraju na simbolima Partizanovog jezgra su crna i bela. Prema podacima jezgro čini 350 do 400 navijača, koje, mada ima elemenata italijanskog "mešovitog stila", više naginje engleskom tipu navijača. Ono po svojoj organizaciji, odnosima između navijačkih grupa i njihovim zaduženjima (funkcijama) podseća na solidnu vojničku formaciju.

Commando (crni transparent sa belim slovima) - grupa od 50-ak navijača, prosečne starosti 25 do 30 godina. Njihova komandno-rukovodeća uloga se sastoji u "prenošenju znanja na mlađe" (navijačke pesme, poklič i parole, provociranje i tuče...) "Komandanti parade" se ne eksponiraju na stadionu, u pozadini su, i daju instrukcije "šta, kada i kako".

Mnogi od njih su prerasli "jug" i prešli su na "zapad tj. istok" stadiona.

7. Do podataka o navijačkim grupama i njihovim funkcijama došli smo kroz neformalne razgovore sa navijačima, kao i prisustvovanjem redovnim sastancima navijača ova dva beogradska fudbalska kluba.

*Front*⁸ (transparent sa vertikalnim zeleno-crnim prugama i velikim belim slovima). Njegovi članovi su većim delom sa Novog Beograda, ima ih oko 70-ak, starosti 17-20 godina.

Front se razvrstava u tri podgrupe na osnovu funkcija koje vrše:

Division - podgrupa zadužena za pirotehniku,
Sioux - podgrupa zadužena za pirotehniku,
Stoka - podgrupa zadužena za izazivanje nereda ("frka" i tuče).

Od ostalih nezavisnih grupa ističu se: *Black Rats* (broji 15-20 članova, do sedamnaest godina starosti; "zaduženi" su za izazivanje nereda /tuče/; simbol im je žuti pacov na crnoj podlozi),

Brigade B-N (20-ak članova do 17 godina, pirotehničke orijentacije); *Marines* (oko 20-ak članova, zaduženi za navijanje, parole i navijačke pesme), *Destroyers*, *Padinjak*, *Borča*, *BW Army*... Pored ovih navijačkih grupa iz Beograda i okoline, u najredovnije posetioce spadaju grupe navijača iz Niša, Doboja, Kragujevca, Sarajeva, Novog Sada, Knina i Splita.

Na gostovanja redovno odlaze *Front*, *Division*, *Sioux* i *Stoka*. ("Stigle su na stanicu grobarske brigade, ostaćeš u ruševini, ti smrdljivi grade...")

Zajednička karakteristika svih ovih grupa je njihova nestalnost, stalna promenljivost članova.

Zvezdino jezgro: Cigani - Delije

("Delije, delije, delije smo mi, najjači smo najjači, plaše nas se svi")

Osnovne boje koje dominiraju na simbolima Zvezdino jezgra su crvena i bela. Tradicionalno mesto na kome se nalazi jezgro zvezdaša je severna tribina stadiona Crvene zvezde.

Medu navijačkim grupama došlo je do međusobnog ujedinjenja u jedinstveno navijačko jezgro, tokom 1989. godine - Delije.

8. U sportskom nedeljniku *Tempo*, broj 1212, str.34 u rubrici Pisma navijača, grupa *Front* je ovako predstavila sebe: "Grupa pristalica Partizana navijačke grupe *Front* osnovana je 1985. godine. Trenutno nas ima 60-ak, ali nas 15-20 smo stalno zajedno. Prosek starosti nam je 18 godina... Mi ne zapovedamo tuče, ali smo spremni da se branimo... Većina nas, koji činimo jezgro grupe ima po 50 i više 'gostovanja' sa klubom..."

Delije se dele po sektorima stadiona na Delije zapad, istok i sever. Naglašeniji je italijanski tip navijanja (bubnjevi, pesme, pirotehnički "vatrometni spektakl"), insistiranje na spektakularnosti na stadionu.

Ipak, i pored ujedinjenja, najtvrdja navijačka jezgra su zadržala svoj identitet: Red Devils (u novoj ćirilčnoj verziji "Crveni đavoli Delije"), Ultras i Zullu Warriors.

Između navijača ova dva beogradska kluba postoji stalni rivalitet koji je tim bolji?, ko je verniji navijač?, ko ima veću zastavu?, ko pravi bolju "atmosfera na stadionu"?, da bi se sa tih naivnih pitanja došlo do toga ko je najjači? U toj tački rivalitet prerasta u otvoreni sukob koji je u mnogim slučajevima razrešavan pesničanjem posle utakmice.

O simbolima navijača Zvezde i Partizana...

Grafiti. Grafiti predstavljaju najrasprostranjeniji i naj-dostupniji tip komunikacije kako među navijačima istog kluba za isticanje pripadnosti "svojim klupskim bojama", tako i između navijača suparničkih "tabora". Navijački napisi dominiraju na celoj teritoriji grada, da bi se njihov intenzitet pojačao na zbornim mestima navijača (Zeleni venac, Slavija...) i dostigao kulminaciju na putu ka "fudbalskim hramovima". "Osvajanje prostora" se vrši auto-lak sprejom raznih boja, Crvena zvezda - crvenim sprejom a Partizan - crnim, napisima na engleskom, italijanskom i srpskohrvatskom jeziku.

Crvena zvezda: - RED STAR FOREVER, FORZA STELA ROSA, ŠAMPIONI, RED DEVILS, ULTRAS, RUD, RED WHITE HOOLIGANS, FURIJE, ZULLU WARRIORS, BRIGATE BIANCO-ROSSE, RAGAZZI DEL NORD ; u poslednje vreme dominiraju napisi ćirilicom DELIJE, ZVEZDA, SRBIJA i simboli sa četiri "S".

Partizan: - FRONT, PxFxCx (Partizan football club), DIVISION, PARTIZAN, BLACK RATS, BRIGATE BIANCO-NERO, BLACK WHITE HOOLIGANS, LUDILO ...

"Rat za prostor" se iskazuje precrtavanjem poruka pripadnika suprotnog tabora ili pisanjem svojih grafita preko zatečenih suparničkih. Vrhunac je osvajanje "fudbalskog hrama" protivnika.

Većina grafita ispisanih na engleskom je gramatički pogrešna.

Transparenti. Transparenti se postavljaju na ogradu stadiona, po svim sektorima, ali su najbrojniji ispred navijačkih jezgara, Crvena zvezda "sever", Partizan "jug" (južna tribina stadiona JNA i severna tribina Zvezdine "Marakane"). Transparenti su različitih dimenzija (manji, srednji, veliki), od 2 do 30 metara dužine i 1 do 2,5 m širine. Kod Zvezdaša osnovna boja transparentata je crvena ili bela sa crvenim odnosno belim slovima, a na najvećem transparentu DELIJE-SEVER, crvena podloga sa žutim slovima. Moglo bi se reći da uglavnom dominiraju boje kluba, mada to nije pravilo kod transparentata Partizana, npr. transparent Fronta sa crno-zelenim prugama. Transparenti manjih dimenzija se "kače" na šipke tribine ili metalnu rešetkastu ogradu koja deli sektore stadiona.

a) Transparenti koji označavaju pripadnost određenim navijačkim grupama:

Crvena zvezda: DELIJE SEVER, DELIJE ZAPAD, DRINSKA DIVIZIJA (ćirilčnim pismom), DESTROYERS, BRIGATE BIANCO ROSSE, ZULLU W.-STREET BOYS, RED DEVILS, WILD BOYS, HELL OF NORTH, GYPSY HORDE ...

Partizan: COMMANDO, FRONT, DIVISION, SIOUX, STOKA, BLACK RATS, MARINES, HEAD HUNTERS, RENEGADES, SEXTONS LIONS, REBELS, CANIBALLS OF SOUTH, UNTOUCHEBLES, UNSEEN SUPPORTERS, DESTROYERS, BW ARMY, BRIGATE BIANCO NERRO, LUDILO...

b) Transparenti koji ukazuju na mesto odakle su navijači došli: KULJANI, VALJEVO, PROKUPLJE, VRČINCI, POŽEGA, ČAČANI, NOVI SAD, KNIN, VERNI TUZLANCI, PEĆINCI, navijači Crvene zvezde na utakmici Crvena zvezda - Partizan, 03.05.1989. godine, a navijači Partizana: TITELJANI, LESKOVČANI, VERNI, SIVČANI, BRČKO, KONJARNIK, BORČA... na istoj utakmici.

c) Transparenti na kojima su ispisane poruke "voljenom klubu": ČUVAJ PARTIZAN TO JE JUGOSLAVIJA - DULE KAZANDŽIJA SVE-TOZAREVO" (utakmica Partizan - Hajduk, 12.04.1989), "SA ZVEZDOM DO GROBA, VERNI NAVIJAČI IZ TITOVOG VELESA" (utakmica Crvena zvezda - Hajduk, 14.05.1989), VOLIMO TE (Crvena zvezda), RED STAR, ČA JE ŽIVOT NEGO HAJDUK-TORCIDA (navedena utakmica).

d) Semafor na stadionu Crvene zvezde kao poseban vid transparenta, preko koga se publika podstiče na

navijanje, porukama: NAPRED ZVEZDA, I SEVER JE ZVEZDA, ili animacijom pljeska rukama (zabeleženo na utakmici Crvena zvezda - Rijeka, 24.05.1987).

Zastave. a) Klupskih boja, crveno-bele (Crvena zvezda) i crno-bele (Partizan). Različitih su veličina i geometrijskih oblika i figura (prugaste-horizontalno, vertikalno; kvadratne i trouglaste kombinacije osnovnih klupskih broja). Zastave se "kače" na ogradu i šipke tribine.

b) "Spektakularne" - zastave koje su se pojavile u najskorije vreme. Na njima ne dominiraju samo klupske, već kombinacije svih boja. Poseduju ih kako Partizana tako i navijači Crvene zvezde. Većih su dimenzija i zakačene su na duge (po više metara) plastične jarbole. Pre utakmice se donose iz prostorija na stadionu, i tamo se posle utakmice vraćaju. To nam ukazuje na organizovanost navijača i njihovu povezanost i saradnju sa upravama klubova.

c) "Uzorne zastave" - to su državne zastave Velike Britanije, Italije (što ukazuje na importovani model ponašanja naših navijača) i SAD. Kod navijača Crvene zvezde, na utakmici Crvena zvezda - Hajduk, na "Severu" je bila "okačena" italijanska državna zastava, što nije primećeno kod jezgra Partizanovih navijača. Kod njih dominira zastava Velike Britanije.

Kod oba jezgra je primećeno dosta klupskih zastava (sa osnovnim bojama kluba) koje predstavljaju modifikaciju navedenih "uzornih" zastava.

d) "Trofejne" zastave - osvojene zastave protivničkog tabora. Tako su navijači Crvene zvezde i Partizana, na "derbi" utakmici Partizan - Crvena zvezda, 03.05.1989, dokazivali ko je najjači.

e) Male zastavice, karakteristične za navijače Partizana, sa natpisom $\begin{matrix} P & F & C \\ x & x & x \end{matrix}$.

f) Republičke zastave - koje u poslednje vreme dominiraju na utakmicama klubova iz različitih republika. Ove zastave su postale i sastavni deo transparentata, jer ih navijači našivaju na iste.

Brojnost transparentata i zastava se uvećava s obzirom na važnost utakmice. Na tzv. "derbijima" na stadionu se nalaze svi navedeni transparenti i zastave, dok njihova brojnost opada na "običnim" utakmicama.

Lični simboli: a) *Kape* - napravljene su od različitog materijala (vunene, platnene) i različitog su oblika (šesir, kačket, šajkača...). Kape su u kombinacijama klupskih boja, sa imenom kluba ili napisom navijačke gru-

pe (DELJE, ili npr. GRAVE DIGGERS-Partizan). Na svim utakmicama je primećeno i dosta kapa sa napisima engleskih klubova.

b) *Šalovi* - su stalni navijački simbol, bez obzira na meteorološke uslove, koji se nosi oko vrata, oko pojasa, ruke ili omotan oko glave. Mogu biti svileni, platneni ili vuneni. Takođe je primećeno dosta šalova stranih fudbalskih timova (Juventus, Liverpool, Čelzi...). Zanimljivo je da na stranim šalovima nije prevashodno da budu boje domaćeg tima za koji se navija.

c) *Majice* - su jednobojne ili prugaste, bez ili sa imenom kluba ili grupe kojoj se pripada. Mnogi napisi su otštampani u "privatnom aranžmanu". Crvena zvezda - DELJE, RED STAR, ZVEZDA... a kod navijača Partizana su primećene bele majice sa napisom: YOULL NEVER WALK ALONE - PFC. To je naziv engleske navijačke pesme (s albuma rok grupe *Pink Floyd - Meddle*).

d) *Dresovi*, domaći (svog kluba - "trofeji" dobijeni od ljubimaca sa terena) ili strani.

e) Dva nova navijačka hita su *marame*, raznih boja, koje se nose oko vrata, "gusarski" oko glave ili "banditski" preko lica. Osim estetske, marame na samom stadionu imaju i zaštitnu funkciju - služe kao zaštita navijača od zagušujućeg dima pirotehničkih rekvizita i skrivaju identitet navijača pred kamerama i "dežurnim očima" milicionera i redara.

Navijačke jakne: a) Šušćavac, crvene jakne sa napisom DELJE (Crvena zvezda), i

b) "Spitfajer jakne", narandžaste navijača Crvene zvezde i crne karakteristične za navijače Partizana.

"Spitfajer jakne" su postale prepoznatljiv simbol navijačke populacije u Beogradu. Na košarkaškoj utakmici Crvena zvezda-Partizan, 16.04.1989, otkrivena je i njihova funkcionalna upotreba pri komunikaciji jezgara Partizana i Crvene zvezde.

Tokom drugog poluvremena utakmice, navijači Partizana su okrenuli narandžasto lice jakne, dobili su potvrdan odgovor istim gestom navijača Crvene zvezde - epilog: tuća posle utakmice.

f) *Lična kozmetika* - ličnu kozmetiku navijača predstavlja šminkanje "indijanskim ratničkim" bojama kluba po licu, crtanje simbola kluba make-up-om, bojenje kose kolor sprejevima, tetoviranje simbola kluba po rukama, ramenima i telu.

Dolaskom navijača na tribine stadiona uz isticanje svih navedenih simbola pripadništva klubu, Zvezdin *sever* i Partizanov *jug* dobijaju svoju "dušu". Sportski spektakl može da počne.

2.

Ukazujući na osnovne funkcije simbola navijačkog identiteta (identifikacijska, komunikacijska i integrativno-ritualna) rekli smo da su oni (uz ostale navijačke rekvizite) nezamenljivi element ritualnog obrasca obrada koji se izvodi u "počast svom klubu i sebi", kojim navijači postaju jedan od glavnih aktera spektakla na sportskim (fudbalskim) stadionima. Ukazali smo i na određene funkcije navijačkih grupa, navijača Crvene zvezde i Partizana.

Pre nego što naznačimo ostale aktere sportskog (fudbalskog) spektakla, određićemo prostorni i vremenski okvir ritualnog obrasca, kao jednog od obrazaca spektakularnosti (vidi fusnotu 4).

Prostorni okvir je nesumnjivo fudbalski stadion, kao i mesta u širem gradskom prostoru (gde se navijači okupljaju, dolaze ka stadionu i gde "proslavljaju" pobe-
de i poraze), koja ćemo u ovom slučaju isključiti iz opisa.

Akteri spektakla na fudbalskom stadionu:

- navijači, navijačka jezgra (Partizan, Crvena zvezda), locirani na svojim tradicionalnim mestima (sever-jug)
- igrači na terenu
- službe obezbeđenja (milicioneri, milicijski psi, vatrogasci, redari, patrole vojne milicije, lekarske ekipe "prve pomoći")
- "mala privreda" - prodavci "novina za sedenje", "semenki - sporta za zube", orasnica, sokova, sladoleda, piva, ...

Nesumnjivo da su glavni akteri navijači i igrači, međutim u poslednje vreme, značajan akter postaju sve više milicija i navijači. Vremenski okvir spektakularnosti se odvija u nekoliko kritičnih momenata":

Prvi, *pre početka utakmice*: dolazak pojedinaca, većih navijačkih grupa sa transparentima i zastavama, i ostalim simbolima pripadništva, na tribine stadiona, njihovo stapanje u jedinstvenu grupnu pripadnost koloritu svoga kluba, čime svaki član navijačke mase dobija ličnu potvrdu pripadništva "široj zajednici navijača istog

kluba⁹ prati se glasnim uzvicima, burnim aplauzima, pevanjem navijačkih pesama, skandiranjem, mahanjem zastavama, šalovima i bacanjem petardi i dimnih bombi. Pristigli transparenti, naročito ako su većih dimenzija, prenose se rukama preko glava navijača, niz tribinu do ograde gde se "kače".

- *Pomozi Bože* - upućivanje poruka svevišnjem da podari pobjedu njihovom timu (kako navijači Crvene zvezde tako i Partizana). Na utakmici Crvena zvezda-Milan 1988. godine stariji navijač utrčava na teren, skida kaput sa sebe, prostire ga na centar igrališta, gleda u nebo krsteći se više puta s obe ruke, zatim kleči i klanja se prema sve četiri strane stadiona (sveta). Njegov ritual desetine hiljada navijača sa tribina pozdravlja aplauzom, povicima, skandiranjem *Zvezda, Zvezda* i *Pomozi Bože*.

- Utrčavanje na teren i trčanje "počasnog kruga" sa zastavom, zabeleženo je na više utakmica Partizana i Crvene zvezde.

- Paljenje "osvojenih trofeja" protivničkog tabora (utakmica Crvena zvezda-Partizan, 03.05.1989) uz provokativne povike: *Ovo je vaše, Gde ste sada Grobari* (Crvena zvezda) i *Ovo je vaše* (Partizan). U tom rituelu, osim jezgara učestvuju i ostala publika aplauzima i povicima. Dok se delovi "trofeja" gase, frenetično uzvikuju *Pali opet*, da bi se ritual završio uzvicima *Mrzim Partizan* (Crvena zvezda).

Paljenje "trofeja" zabeleženo je i na utakmici Partizan-Hajduk, 12.03.1989. i Crvena zvezda-Hajduk, 14.05.1989.

Drugi, *izlazak "ljubimaca" na teren* - najvažniji trenutak - maše se zastavama i šalovima, baca se hiljade papirića uz pravi vatromet navijačke pirotehnike. (Crvena zvezda-Partizan, 03.05.1989). Igračima protivničkog tima se zviždi uz povike: napolje. Iznad glava se uzdižu transparenti - velike bele plahte sa crvenim slovima (koliko slova toliko i plahti) **VOLIM TE**.

Iznad glava "Severa" uzdiže se velika zastava sa napisom **SEVER JE ZVEZDA**, koja se prenosi po celoj tribini, uz povike: *Gde ste sada Grobari*. Sličan ritual se desio 19.04.1987. takođe na utakmici Crvena zvezda-Partizan.

Treći, "*zabijanje gola*" - Svaki postignuti gol prate neartikulirani povici oduševljenja, mahanje zastavama,

9. Prema B.Perasoviću, navedeni tekst, citat Ivana Kovačevića.

DARKO MIŠIĆ

skakutanje u jezgru, napad iz svih pirotehničkih oružja. Na utakmici Crvena zvezda-Partizan, 03.05. dimna zavesa se nije razilazila 4.5 minuta.

Četvrti, *kraj utakmice* - Uz prethodne oblike ponašanja, ako je u pitanju pobjeda tima za koji se navija, jezgro poziva ljubimce *Dodite na sever tj. jug*, koji im daruju "pobedničke dresove natopljene znojem". Ako tim za koji se navija izgubi, na kraju utakmice ga čeka "orkestar zvižduka i psovki".

Po završenoj utakmici, transparenti i zastave se skidaju, pakuju se u torbu gde čekaju do sledeće utakmice, a onda ponovo...

*Napred zvezdo, samo napred,
Gde ti igraš tu smo mi.
Nikad nećeš biti sama,
Mi smo tvoji sinovi!*

(pesma navijača Crvene zvezde)

Miro Glavurić